

עומקא דפרשה

- אמירת לשון ארמית ביחיד
- מלית לש"ץ
- שער הציון
- יחיד באמירת סליחות
- תשובות לגליון המאה

- ערש"ק כ"ד אלול תש"ע
- גדר הסליחות וזמנם
- סליחות בארמית
- שואל כענין
- ש"ץ דסליחות בשחרית

פר' נצבים וילך - עניני סליחות

סליחות בלשון ארמית

הרב י. פרלמוטר

כתב במ"ב סי' תקפ"א סק"ד וכן אותם הבקשות שהן בלשון תרגום כגון מחי ומסי וכו' ומרן די בשמיא כו' לא יאמר כשאין שם מנין עשרה (א"ר) עכ"ל. והא"ר ציין לספר תניא רבתי סי' ע"ב דהביא את הגמ' בסוטה ל"ג. דהשואל צרכיו בלשון ארמית אין נזקקין לו והגמ' שם מסיק דדווקא ביחיד אך בצבור מותר ומסיים התניא ומסתברא היכא דליכא מנין עשרה שאין לומר אלו הבקשות בלשון ארמית לפי שיש מן המלאכים שאין מכירין בלשון ארמית ואין נזקקין לו, שהרי המלאכים המצוין עליו לשומרו אינן מבינין אלא לשונו, אבל המלאכים המסורים לצבור מבינין בכל לשון לפיכך אומר אותו בצבור עכ"ל.

ומשמע שיש קפיא לא להתפלל בלשון ארמי ביחיד דכתב אבל בצבור מותר ומשמע דביחיד לא [ואף אם אינו איסור, אך עכ"פ אין בזה ענין, ואולי יש לדמות להתפלל לשעבר ה"ו תפילת שוא דאינו איסור אך לא עשה כלום ואין זה שום ענין].

א. והנה בגמ' שבת י"ב: איתא על ר' אלעזר כשהלך לבקר את החולה היה מברכו בלשון ארמי ומקשה הגמ' היכי עביד הכי וקאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ואמר ר' יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי ומתצת הגמ' שאני חולה דשכינה עמו דאמר רב ענן אמר רב מנין ששכינה סועד את החולה שנא' ה' יסעדנו על ערש דוי וכו', ופרש"י דשכינה עמו ואין המתפלל צריך שיזדקק לו מלאכי השרת להכניס תפלתו לפניו מן הפרגוד, ומבואר דהמתפלל על החולה בפניו יכול להתפלל בלשון ארמי וכן פסק בשו"ע יו"ד סי' של"ה ס"ה ומסתברא דה"ה החולה עצמו ולפי"ז החולה יכול לומר מחי ומסי ושאר סליחות שבלשון ארמי כיון דשכינה עמו ושמעתי מהרב נחום גמזו שליט"א להסתפק באנשים המשמשים ומבקרים את החולה ואומרים שם סליחות ואין מנין עשרה האם יוכלו לומר מחי ומסי וכדו' כיון שיש שם שכינה במקום שהחולה נמצא או דרך לחולה עצמו וכן כשמתפללים על החולה ע"ז מהני הא דשכינה עמו דא"צ מלאכים שיכניסו תפלתו, ובלשון הראב"ד דלקמן והשו"ע, אך שאר התפלות שאין מתפללים בפרטות על החולה, לא מהני [ובגליון הש"ס בסוטה לג. ציין לספר בתי כהונה שמעמיד את ההיתר של חולה רק בעשיית דא"צ מליץ כתפלת רבים (ודלא בסתימת השו"ע), ולפי"ד היא חילוק דסליחות שלפני ר"ה אין לומר מחי ומסי ביחיד ושל עשיית יכול לומר ביחיד].

ב. מצוי שהצבור גומר הסליחות ויש יחידים שעדיין לא אמרו מחי ומסי, וראיתי שנסתפקו האם דינם תפלת צבור או כיחיד ויש להם לדלג, והנה בפמ"ג בא"א סו"ס ק"א כתב דיחיד בבית הכנסת מתפלל בלשון ארמי כיון שיש שם שכינה כמבואר בברכות ו' ע"א וכמו שחולה מתפלל בלשון ארמי ולפי"ז באופן המצוי דהסליחות הם בבהכ"ס פשוט דיכול לומר מחי ומסי אף אם דינו כיחיד ויל"ע אם הא"ר שהביא המ"ב מודה לפמ"ג דא"כ נצטרך לאוקמי לא"ר שאמר לומר רק במנין עשרה בסליחות שלא אומרים בבהכ"ס. ג. הגרע"א בגליון הש"ס בשבת י"ב: ציין לראב"ד בתמים דעים סי' קפ"ד דאחר שהביא הגמ' דשאני חולה דשכינה עמו ולכן מתפללים עליו בלשון ארמי, הוסיף דה"ה אם מתפללים בדמעה וצעקה על אונאה דשערי דמעה ואונאה לא ננעלו וכן אם מתפללים בכונה גדולה מתוך צרה, א"צ שיביאו המלאכים את התפילה ובכה"ג מתפללים בלשון ארמי וראיתו ממנשה שהיה רשע וכיון שהתפלל בכונה מתוך תשובה הקב"ה קיבל את תפלתו בעל כרחו של מלאכים שהיו מסתמין את החלונות ברקיע שלא תכנס תפלתו וחתר הקב"ה הרקיע וקבל תפלתו ולפי"ז סליחות בדמעות או בכונה גדולה אפשר לומר מחי ומסי ביחיד אמנם בתניא שם הביא ממדרש שה"ש על פסוק השבעתי אתכם אומרת כנסת ישראל למלאכים העומדים על שערי תפלה ועל שערי דמעה הוליכו תפלת ודמעתי לפני הקב"ה וכו' ומשמע דגם לתפלה בדמעות יש מלאכים שמקבלים התפלה ולפי"ז גם תפלה בדמעות אין להתפלל בלשון ארמי, ועל הראיה ממנשה אולי י"ל דתפלה מתוך תשובה שאני ואין ראיה על כל תפלה בכונה שהקב"ה בעצמו מקבל ישיר את התפלה.

גדר הסליחות וזמנם

הרב לוי גרוסברד

בזמני בקשת הסליחות בימים אלו מצאנו בראשונים כמה זמנים: א. כל שני וחמישי בימי אלול- אור"ח ר"ה ס"ג ושהג"ג סי' רפ"ק בשם המאירי בחיבור התשובה. ב. מט"ו אלול- אבודרהם (ס' ר"ה). ג. מכ"ה אלול - ר"ן ר"ה ג, א מדה"ר [וראה להלן]. ד. רק בעשיית- רמב"ם פ"ג מתשובה ה"ד ורא"ש סוף ר"ה. ובטור אור"ח קפ"א הביא הרב האי ועוד ב' דעות נוספות, וכפי שהובא להלכה בשו"ע (שם ס"א), מנהג המחבר מר"ח אלול [ועי' בעה"ט נצבים, והמנהיג ר"ה כה זכר למשה רבינו שעלה לקבל התורה בר"ח אלול]. ומנהג הרמ"א דבני אשכנז מיום א' שלפני ר"ה, ואם חל ר"ה יום ב' ג' אז מחילין ביום א' שבוע שלפניו.

ובטעם מנהג בני אשכנז לבקש ד' ימים קודם ר"ה, כתב הלבוש: שמפני שמנהג רוב העם להתענות י' תעניות עד יוה"כ, וחסרים ד' ימים- ב' דר"ה, ושבת ועיו"כ, ולכן משלימים ד' ימים קודם ר"ה [נ"מ למי שמתענה בר"ה- עי' מג"א סק"א]. ובא"ר כתב טעם אחר: להיות ובקרבת דר"ה נאמר "ועשיתם" (ומדבר כט, ב) לרמז שיעשה האדם עצמו קרבן בר"ה, ולכן צריך ד' ימים מדין ביקור קרבן.

וטעם הא"ר צ"ע, א. שדין ביקור ד' ימים נאמר רק בתמיד ופסח ומ"ש לקרבנות דר"ה [עי' בן בג-בג- מנחות מט: ערכין יג. ופסחים צו. ומיוחס לרשב"א שם מנחות ד"ה שמירה, והגר"ז עה"ת ויקרא עמ' 52 שדייק מר"ש בתו"כ ויקרא פ"ג שדין ביקור דשאר קרבנות הוא לא ד' ימים, אלא רק שלא יהיה בעל מום, וע"כ ברכת הציב עמ' כ"ז]. ב. באו"ז (פסחים אות רטז) נסתפק אם ביקור ד' ימים מעכב, והכריע במנחת אברהם (שם) דביקור ד' ימים אינו מעכב. ג. פליגו הראשונים באופן הביקור, אם דינו לבקר כל יום ויום מהד' ימים, או בתחילת וסוף הד' ימים, ואם זה כולל את יום השחיטה, ואז אי"צ ד' ימים ללא ר"ה, [עיין רש"י פסחים שם, ורמב"ם פ"א מתו"מ ה"ט, וחזו"א אור"ח פסחים סי' קכד צו. ד"ה והני שנסתפק. וע"ע רע"ב פ"ב מ"ה ולח"ם שם, וערוה"ש העתיד סי' קב ס"א] ומכל הלין לא נהירא מאי מדמי לדין ביקור דקרבן.

עוד צ"ע, דהגר"א (בביאורו שם סק"ח) תלה מוח' המחבר והרמ"א בד' הר"ן (שם), שהביא מוח' ר"א ור' יהושע אי מתי נברא העולם, דהרמ"א ס"ל כר"א שבתשרי נברא העולם וא"כ בכ"ה אלול חלי הבריאה, וביום ו' הוא ר"ה שנברא האדם ועמד בדין אחר שסרה, ויצא בדימוס. והמחבר ס"ל כר' יהושע שבניסן נברא העולם וזמן כ"ה הוקבע ליום סליחה וכפרה מפני שהוא יום פקידה מקדמת דנא [עי' מהרש"א שם- המחבר ס"ל שבניסן נברא העולם דילמא בתשרי, ונהגים בסליחות מר"ח אלול מטעמים אחרים. ועוד צ"ע, דמ"ש מנהג הרמ"א להא דבכ"ה אלול נברא העולם דא"כ לא תיסגי בד' ימים אלא בעינין בה' ימים, וכי תימא שיום א' דר"ה נכלל בה' ימים זה אינו, דהא יום א' הוא עיקר זמן הר"ה ויום הדין].

והנראה שהזמנים התחילת בקשת הסליחות משתלשלים מכח ב' חלוקות כלליות בעצם סיבת הבקשה של הסליחות. אופן א'- שמכיון שיום א' בתשרי הוא יום בריאתו של האדם, א"כ נדרש עליו להכין א"ע ליום זה כתחילת בריאתו ונותקן ושלם. ולפי"ז מה שכתב הא"ר שיעשה עצמו כקרבן, שמקורו מדברי הירושלמי, לכאורה יש לתקנו ע"פ הכתב בירושלמי (פ"ד מר"ה ה"כ וויק"ר סוף פכ"ט) גופיה "שיעשה עצמו כאילו נבראם בריה חדשה", וזו מטרת הסליחות בבקשתם מכ"ה אלול ומפני שזה יום תחילת בריאת העולם [או יום ראשון בשבוע עד"ז], שמזמן זה ראוי שיכין א"ע. ושפיר לא איירינן מדין ביקור דקרבת דר"ה, אלא מדין הכנה למטרה הנ"ל, וה"ז דמיון בעלמא לשימור דקרבתות.

אופן הב' יתכן, שאחר שיו"כ הוא יום ריצוי וסליחה, נתייבב האדם להכין עצמו לזכות בדין, ומכח זה נאמרו זמנים שונים, אם עשיית בלבד, או בו"ה דאלול שהם ימי ריצוי ותחנונים [עי' ב"ק פב:]. או כל חודש אלול, ובכך יש מי יום של קירוב וריצוי. וזה הכרחי להגר"א שד' המחבר שהקריאה בניסן, דאם בתשרי היה לו למחבר להזכיר איזה תוספת של סליחה מכ"ה אלול שהוא זמן הבריאה, ומדלא זכר שר, בהכרח שאין קשר בזמן זה לבריאת האדם, וסיבת הסליחות רק מחמת ההכנה ליום הכפורים [עי' שו"ע שו"ע ש"ב אות יד, ומהר"ל ה' ימים הנוראים].

שואל בענין

הרב מנחם כהן

א. לגבי זמן התחלת אמירת הסליחות, עיי' תקפא ברמ"א חל ר"ה ביום ב' או ג' מתחילים מיום א' שבו שעבר. ובביאור הגר"א הביא לדברי הר"ן בר"ה כנגד כ"ה אלול שבו נשוא העולם הלכך בעי' אמירת הסליחות ה' ימים, והוסיף הגר"א וכשחל ר"ה ביום ה' [כלומר הוקשה לגאון שהיו אין אמירת ה' ימי סליחות קודם ר"ה] והשיב לפי שיום ב' דר"ה הוא יום ו' עכ"ל.

ומאד מוקשה כיצד סגי להקדים הסליחות חמישה ימים ליום ב' דר"ה. הרי לדידן יום א' דר"ה הוא העיקר.

ב. נהגו אחר הסליחות לומר קדיש תתקבל, הגם שאינו אחד מג' תפילות. ויש לעיין באותם המתפללים סדר תפילות יו"כ קטן שלא בסמוך לתפילת המנחה, האם אמרו קדיש עם תתקבל או שאני סליחות מסדר תפילת יו"כ קטן ויש להם מעלת תפילה.

ג. "כי ביתי בית תפילה וכו' והביאותים אל הר קדשי, ושמתים בבית תפילתי" כמדומה שחזינן חידוש שיש כאן תואר לבית המקדש בית תפילתי, ואשכחן בלשונות הראשונים חילוק לשונות במהות הבית ופה נקרא בית תפילה [ואפשר מכח בקשת שלמה המלך].

ד. "אל ארך אפים אתה, ובעל הרחמים נקראת". חזינן חילוק שארך אפים הו' תואר בעצם ופה הלשון נקראת והנה כתב רבינו יונה שאר"א מה משל לחולה שאמר לרופא מה שהוכתי בעבור הראות כחך. ועיי' שהקב"ה משפיע טוב נודע בזה גודל רחמין וזהו נרמז שתשפיע טוב בכדי שיהא נקרא שמך בעל הרחמים.

בענין אמירת לשון ארמית ביחיד

הרב צבי רותן

המשנ"ב בסימן תקפ"א סק"ד מביא בשם האליהו רבא שיחיד לא יאמר את הבקשות שהם בלשון התרגום כגון מחי ומסי וכו' ומרן די בשמיא וכו' כשאין שם מנין עשרה והטעם משום שאין המלאכים מכירים בלשון ארמית אם לא המסורים לציבור.

ויש לדון באופן שהיה מנין בשעת אמירת הסליחות ויצאו הציבור והוא עדיין לא הספיק לסיים אם יכול לומר ולהשלים את אמירת מחי ומסי או שצריך שיהיו מנין עשרה בביהכ"ס בזמן שיאמר הפיוטים בלשון ארמית. ומצינו במשנ"ב בסימן ק"א סק"ט לענין אמירת יקום פורקן שהוא בלשון ארמי שאם אומרו בציבור יכול לאומרו אך אם אומרו בביתו אין יכול לומר שום יקום פורקן, וגם בזה יש לדון האם צריך שדווקא בשעת אמירת יקום פורקן יהיה ציבור אך אם הציבור גמר את היקום פורקן והתחיל אשרי ועדיין לא אמר יקום פורקן אין יכול לומר, או שעצם זה שיש ציבור כעת בביהכ"ס סגי אף שכעת לא אומרים יקום פורקן.

ויש להוכיח מהא דאמרין בסימן קל"ד סק"ג לענין אמירת בריך שמה שכתב המשנ"ב שיכול לאומרו עד שפותחים את הס"ת לקראו בו, ולכאורה נראה שאף שהציבור סיים לומר בריך שמה בעכ"א הוא יכול לומר אף שאין קצת עשרה שאומרים בלשון ארמית ומותר לומר לעצמו ביחיד בריך שמה, וכמו כן יש לומר אף שלענין מחי ומסי ויקום פורקן שכל זמן שיש עשרה בביהכ"ס יכול לומר אף שאינם אומרים עמו.

ואכתי יש לעיין באופן שלא נשארו עשרה בביהכ"ס אם יכול לומר מחי ומסי שהם בלשון ארמית ומצינו במחצית השקל סימן ו' לענין אמירת תהלים מתי עדיף לאומרו ומביא מתשובת בית יעקב שיאמרו אחר התפילה ביחיד ומשום שתפילת הציבור רצויה וכמ"ש ואני תפילתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון כשהציבור מתפללין א"כ כשהתחיל בעת רצון אף גם מה שאומר אחר התפילה הוא בכלל הרצון אף ביחיד כיון שהתחיל עם הציבור.

ודבריו נאמרו לגבי הכח של תפילה בציבור, אולם לענין לשון ארמית יתכן דיש לתלות בטעמי ההיתר שנאמרו בזה לענין ציבור, דרש"י בסוטה דף לג. כתב שיחיד צריך שייסעוהו מלאכי השרת ציבור לא צריכי להו דכתיב הן א"ל כביר לא יאמס אינו מואס בתפילתם של רבים, והראב"ד בתמים דעים סימן קפ"ה כב שהציבור אין צריכים שיביאו המלאכים את תפילתם לפני הקב"ה כיון ששכינה שורה בציבור, ואף שהטעמים דומים נראה דיש חילוק ביניהם, דלרש"י עיקר הסברא דהוי תפילה בציבור אולם לראב"ד תלוי הדבר באופן שיש השראת השכינה, ולפ"ז לרש"י שתלוי הדבר בתפילה בציבור וכיון שמצינו במח"ש שאף אחר התפילה יש כח התפילה בציבור לכן אף ביחיד יכול לאומרו כיון שהתחיל בציבור, אולם לראב"ד דהסברא היא משום השראת השכינה א"כ ככה"ג תלוי אם יש עשרה כעת או לא וכיון שציצאו ונשאר יחיד יש סברא לומר דאין השראת השכינה דאין עשרה ויהיה אסור לומר לשון ארמית ועיין.

ש"ץ דסליחות אומרים לו גמור

הרב יצחק קרמר

איתא ברמ"א סי' תקפ"א ס"א "יש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות יתפלל כל היום" ומקורו בכלבו (ריש סי' ס"ח) וז"ל "יש מקומות שנהגו שמי שמתפלל באשמורת יתפלל אמש ערבית וגם מתפלל בבוקר שחרית" ובטעם הדבר מצאתי כמה ביאורים:

בלבוש כ' דהטעם הוא משום דמנהגם היה בש"ץ דסליחות מתענה כל היום ולפיכך ראוי ונכון שיתפלל גם את יתר התפילות דש"ץ שמתענה טפי עדיף.

ובמג"א כ' דהטעם הוא משום דהמתחיל במצוה אומרים לו גמור. והקשה ע"כ בשו"ת בנין שלמה דהאי כללא דאומרים לו גמור שייך רק במצוה אחת שהתחילה ולא גמרה אך סליחות ותפילה תרי מצוות נינהו ומ"ש לומר דכיון שהתחיל מצוה בסליחות יגמור במצוה התפילה. ותיירך דדברי הכלבו מבוססים על המשנה במגילה (פ"ד, מ"ה) "המפטיר בנביא הוא פורס על שמע והוא עובר לפני התיבה והוא נושא את כפיו" וביאור המשנה הוא שכיון שהפטיר בנביא שהיא מצוה קטנה שאינה לפי כבודו (דאינה חשובה כקריאה בתורה) ואין הרבה קופצים על מצוה זו, לפיכך לפצותו נתנו לו את הני תלת מצוות, וה"ל סליחות אינן חשובות כתפילה והיה בזה טירחה כי מנהגם היה דש"ץ מוציא את הציבור בסליחות מדין שומע כעונה ולא בנקל מצאו ש"ץ לפיכך תקנו שהניגש לסליחות יקבל את העמוד גם לתפילת שחרית.

ושמעתי לבאר באופן אחר את דברי המג"א דהנה כל ענין הסליחות הוא תוספת לתפילות היום דעיי' ריבוי התפילה והתחוננים של הסליחות יתקבלו כל תפילות היום, וממילא המבקש סליחות ולא התפלל אח"כ אף ידי סליחות לא יצא! והאיל ואין זה מצוה בפנ"ע אלא הכשר לקבלת התפילה, וזהו ג"כ ענינה של תפילת נעילה כדכ' הרמב"ם פ"ה ס"א, פ"ז) "וכן תיקנו תפילה אחר תפילה מנחה סמוך לשקיעת החמה ביום התענית בלבד כדי להוסיף תחינה ובקשה מפני התענית" וממילא עולה מזה חידוש גדול דמי שלא התפלל ביו"כ"פ לא יתפלל גם נעילה הואיל ואינה תפילה בפנ"ע אלא רק תוספת של ריבוי תחינה ובקשה על תפילות היום (וצ"ע לדינא).

ונפק"מ טובא איכא דין הני תרי טעמי בדעת המג"א:

א. לטעם הבנין שלמה המתחיל במצוה אומרים לו גמור זה רק בזמנם שהש"ץ היה מוציאם בסליחות והיתה לו בזה טירחה ולפיכך היה צריך לפצותו אבל בזמננו שכ"א אומר לעצמו אין הש"ץ מוציא את הציבור לא אומרים לו לגמור בשחרית, אך לטעם ב' שייך ענין זה גם האידינא.

ב. יש שפוסקים שהש"ץ מתפלל גם מעריב שלפני"ז ומנהג זה אתי שפיר לטעמו של הבנין שלמה דפיצוהו בכל תפילות היום אך לטעם השני דהסליחות הן תוספת לתפילה בריבוי תפילה ותחוננים מה הענין שיתפלל בלילה שלפני"ז (וגם בגוונא דביקש סליחות מייד אחרי מעריב דאז יש ענין שיעשה ע"י אותו ש"ץ מ"מ אין ענין שיתפלל גם שחרית)

ג. בגוונא שלא רוצה להתפלל שחרית, לבנין שלמה רשאי כיון דהשחרית הוא פיצוי בשבילו ואינו חובה אך לטעם ב' "המתחיל במצוה אומרים לו גמור" הוא חיוב כיון שהסליחות והתפילה הם מצוה אחת.

ד. מה דהזכרנו לעיל דאם נאנס ולא התפלל שחרית דלטעם ב' לא יצא יד"ח בסליחות.

ברכת הטלית לש"ץ בסליחות

הרב י. א. בריינבר

במ"ב סי' קפ"א סק"ז הביא נידון בענין הלוש טלית של ש"ץ קודם אור היום לאמירת הסליחות דיש דעה שכסות יום הנלבש בלילה צריך לברך, וע"כ הביא מהט"ז שכדי לא להכנס לספק ראוי ליקח טלית של אחר ויכוון שלא נטלו לקנותו דאז אינו יכול לברך ואין בדבר ספק, דאילו נוטל טלית של קהל ה"ה כשלו ויש כאן ספק הנ"ל אם צריך לברך עכו"ד המ"ב, וכמדומה דכן נהוג עלמא, ומבואר מתוך הדברים ההלכה הפשוטה [הנשנית ג"כ בהלכות ציצית] שטלית של ציבור יש לכ"א מהקהל חלק בה וכשלו היא, וע"כ צריך לברך עליה אם היה לובשה ביום, ולכן עובר שבלילה יש ספק בדבר כנ"ל לכן נוטלים טלית של אחר ומכוון שלא לקנותו.

וצ"ע לפ"ז מ"ט לא מצוי לראות שהלוש טלית של ציבור לתפילת מנחה וכדומה בהיותו ש"ץ שיברך על הטלית, ואמאי, הרי כשלו היא והדיון פשוט שצריך לברך, ולולי כוונה מיוחדת שלובש לכבוד בלבד צריך לברך, וביום שאין ספק בחיוב הברכה אין סיבה לכאור שיוכוון כך ואדרבה ראוי שיברך, וצ"ע מ"י מ"ט לא מצוי לראות נוהגים כן.

ועכ"פ נפ"מ לדידן, שמי שאינו רוצה להיות שונה מן הציבור ואינו רוצה לברך על הטלית כשמטעטף בה להיות ש"ץ בפילת מנחה וכדומה, שצריך לכוון להדיא שהוא לכבוד ולא עבור קיום המצוה ללבוש טלית, שגם בזה הוא במקום לעשות כן ליפטר מחיוב ברור, ועכ"פ בלא זה הוא מבטל הברכה, וצ"ע בזה. ואולי מאידך יש לצדד שאם אינו רוצה להתעטף כדרך שבשעת הברכה (כדי לברך) כי אינו רוצה להיות שונה מן הציבור, עובר זה אינו מחויב להפסיד מצות לבישת ט"ג כשיכוון שהוא לברכה בלבד ולא לעיטוף ולמצוה [אלא שמסתבר לכאור כשלישנא קמא], וצ"ע בכ"ז, ולא נכתב אלא לעורר, (ויברך כ"א אצל רבותיו היאך לנהוג למעשה).

[ויל"ע אי מהני ככה"ג וכו"ב לכוון מדין תנאי שאם ראוי שיהא כלבישה ואם לאו שיהא מפני הכבוד, וצ"ע בכ"ז]

תקנת סדר סליחות

סדר הסליחות הוא מתקנת הגאונים, כמבואר בטור תקפ"א [ועיי' סרע"ג ח"ב]. ושורש הענין בדחז"ל כדאי בתנא דבי אליהו (א"ז פכ"ג) עה"פ "יענך ה' ביום צרה" כי היה דוד יודע שעתיד יהיה מ"ק להיות חרב והקרבנות יהיו בטלן בעוונותיהן של ישראל ויהיה דוד מצטער על ישראל במה יהיה כפרה לעוונותיהן, ואמר הקב"ה לדוד - בשעה שהצרות באות על ישראל בעוונותיהן, יעמדו לפני יחד באגודה אחת ויתודו על עוונותיהם לפני ויאמרו לפני סדר סליחה ואני אענה אותם... [ובזה י"ל מה שרוב תוכן הסליחות הוא על הגלות, דכל ענין הסליחות הוא במקום ביהמ"ק שמספר. ועוד י"ל עפ"י השי' דגדר הסליחות הוא תפילה, עיי' לק].

עוד שם, א"ר יוחנן הקב"ה גילה זאת בפס' ויעבר ה' על פניו ויקרא מלמד שירד הקב"ה מן ערפל שלו כשליח צבור שמתעטף בטליתו ועובר לפני התבה וגילה למשה סדר סליחה... וכע"ז בר"ה יז: מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ והראה לו למשה סדר תפילה וכו'.

וכ' הלוש שסדר הסליחות נתקנו על סדר התפלה של כל היום, כי הפס' שקודם הסליחות הם כנגד פסוקי דזמרה והסליחות עם הי"ג מדות שאומרין בין כל אחת ואחת הם במקום תפלת י"ח שעיקר התפלה הוא י"ג מדות, ואח"כ נופלין על פניהם כמו אחר כל התפילות... לכך אומרים אחריהם קדיש שלם עם תתקבל.

גדר הסליחות

בדחז"ל מצינו ב' לשונות בהגדרת הסדר שע"י הקב"ה מוחל, שבתנב"א אי' "סדר סליחה", ובר"ה יז: הלשון "סדר תפילה". ויתכן דהם ב' ענינים, דהיינו אם העיקר הוא בקשת סליחה או דגדרן הוא תפילה.

והנה לשון הרא"ש בספ"ד דר"ה "לומר תחנונים", אבל הטור שהביאו הוסיף "לומר סליחות ותחנונים". ויתכן דז"ג הוסיף הטור דס"ל שסדר זה עיקרו הוא הסליחות מלבד התפילה והתחנונים. וכמשמעות התנב"א דוקא ע"ז אמר הקב"ה שכשעושין לפני כסדר הזה אני מוחל להם.

והשבה"ל (רפב) כ' דלפי שבי' ימים אלו הן ימי תשובה ובהם שערי תפלה פתוחים, התקינו להשכים ולהתפלל בהם בתחנונים ובסליחות ולהתענות בהם ולהזכיר בהם י"ג מדות וכו'. ומבואר דתרווייהו איכא בזה, תפילה ותשובה, ואף המחייב הוא גם מצד ימי תשובה וגם מצד שערי תפלה. [ויתכן דעפ"ז נתקן סדר הסליחות, שבתחילה תפילה (התחנות וי"ג מדות) ואח"כ התשובה (היודו)].

ועיין ברמב"ם בהל' תשובה (פ"ג ה"ד) שכ' ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מר"ה ועד יוה"כ יותר מכל השנה. ונהגו כולם לקום בלילה ב' ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובדברי כיבושין עד שיאור היום. ועיי' לח"מ ומרכה"מ בכוונת מ"ש מפני ענין זה, ומ"מ ששמע מדבריו יחידש גדול, דמה שנהגו לקום בלילה וכו' הוא חלק מהעסק במצוות יותר מכל השנה, שהרי הוא המשך הענין שנהגו להרבות וכו', שמוסיפים בעבודת הבורא ומרבים בתפילה. [ועל זה כ' נהגו כולם, שבמשך כל השנה הוא מנהג יחיד סגולה].

י"ג מדות רחמים

בגמ' בר"ה הנ"ל ובתנב"א מבואר דסדר הסליחה הוא באמירת י"ג מדות, ועיי' בלבוש דעיקר תקנת הסליחות הן י"ג מדות, וכ"כ המח"ש (סק"ה). אכן יש להוסיף דמ"מ יש עוד עיקר והוא היודו, כמ"ש בתנב"א (הנ"ל) "ויתודו על עוונותיהם לפני".

ובר"ה יז: אמר רב יהודה ברית כרותה ל"ג מדות שאינן חוזרות ריקם. [ופירש"י שאם יזכירום ישראל בתפילת תעניתם, אינן חוזרות ריקם]. וכ' רבינו בחיי (שמות לד), וצריך אתה לדעת כי כל המבין שלש עשרה מדות ויודע פירושו ועיקרו ומתפלל בהן בכוונה אין תפלתו חוזרת ריקם, אא"כ היו בידו עבירות שמעכבות זה.

ובראשית חכמה שער העונה (פ"א יד) כ' בשם הגאונים דמ"ש יעשו לפני כסדר הזה, אין הכוונה רק על עטיפת טלית, אלא שיעשו סדר המדות שלימד הקב"ה למשה, שהוא א-ל רחום וחנון, דהיינו מה הוא רחום אף אתה תהיה רחום וכו'. וכ"כ האלשיך בפר' שלח (יד, ט) שהברית כרותה על המעשה ולא על האמירה. וכ"כ בצרור המור פר' כי תשא. [ובזה יבואר מה דהוי ברית כרותה, שענינה בכל מקום עיי' ב' צדדים שותפים, ועיי' בס' נועם ש"ח עמ' קטז]. ועיי' נחלת אליהו עמ' תלח דהם י"ג עיקרים בידיעת טובת השי"ת וחסדו.

ועיי' ספורנו פר' בלק (כדו), שהמתפללים הם "כגנות עלי נהר" שלא ימישו מעשות פרי, עיי' אמירת י"ג מדות שאינן חוזרות ריקם. ובל' ריקם, יעו"י בפ"י התפלות לר"י ב"ר יקר בברכת שמע קולנו (עמ' נח) שפ"י אם לא זכינו הרבה, אל תחזירנו ריקם מכל וכל אלא תיעשה קצת מבקשתנו, וכן פ"י ב"ג מדות דא"א שלא יועיל קצת.

בציבור

בתנב"א מבואר דסדר הסליחה הוא כשעומדים לפני יחד באגודה אחת, וכן בר"ה יז: מבואר דסדר התפילה עיי' שליח ציבור. ועפ"י הגמ' בר"ה פסק הרשב"א (ח"א ריא) לגבי אמירת י"ג מדות, שאין ליחיד לאומרו דרך תפילה ובקשת רחמים. [ועיי' טוש"ע תקסה, ה]. וכ"כ הרשב"ש (תשו' קצא) "שהקב"ה היה דוגמא לש"ץ לכל ישראל שהיו צריכים ומבקשים רחמים וכתר עמהם ברית שלא יחזרו ריקם, אבל שלא כיוצא בזה אין לנו סמך בזה". ובשו"ת הר"י מיגאש (קצג) כ' בשם הגאונים הטעם דאין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים (ברכות ח.).

ועיי' בחי' רי"ז הלוי פר' ואתחנן בפס' כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו, דהייחוד של ישראל הוא בכח תפלת ציבור [דתפילה בפנ"ע מצינו גם אצל אהו"ע]. וביאר בזה הא דברית כרותה שנכרתה דוקא על תפילת ציבור (כני"ל), ולכן בצבור איכא "בכל קראנו אליו" עיי' הי"ג מדות, משא"כ בציבור שרק בהמצאו.

ימי הסליחות

עיקר הזמן שתיקנו לסליחות הוא בעשיות כמבואר ברא"ש [ובטור] בשם רב כהן צדק, וכ"ד הרמב"ם (שם). ועיי' רא"ש דבמקצת מקומות מר"ח אלול והביא דכ"ד הרי"ף גיאנות, וכ"כ הר"ן (ר"ה ג.) ובעה"ט בפר' (לו, מובא לק').

ועיי' ר"ן (ר"ה ג. מד"ה) דמנהג ברצלונה להשכים מ"ה אלול, והמקור מדברי ר"א שבתשרי נברא העולם דהיינו שבר"ה היא יצירת האדם, אבל תחילת הבריאה בכ"ה אלול. [ומסיק דלא כמנהג זה כיון דהל' כר"י דבניסן נברא].

והטור כ' דמנהג אשכנז שמתחילים בשבוע שלפני ר"ה. [וכ' המטה משה (תשעט) שנרמז בפרשת שבוע זה אתם נצבים היום בגי' לעמוד לסליחות]. וצריך לכה"פ ד' ימים לפני ר"ה, והטעם עיי' במדכי (ר"ה תשא, ומובא בפרשה) שתקנו חכמים להתענות ד' ימים לפני ר"ה כנגד ד' ימים שמר"ה ליוה"כ שאוכלין בהם. וכ"כ המהר"ל (שו"ת קא). ומה שמתחילין תמיד מתחילת השבוע, כ' הפרשה (ז) שלעולם תקנו יום ראשון שהוא יום מסויים. עוד הביאו בפוס' מהלקט יושר שטוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה אחרי שקיימנו עונג שבת וגם עסקנו בתורה ביום מנוחתנו. [ויתכן דזהו מקור המנהג להתחיל דוקא בלילה דמצוית מנוחה].

ובביאור הגר"א (ח) כ' עפ"י הר"ן שאמירת הסליחות נסמכת על זמן בריאת העולם, ולכן המנהג להתחיל ביום ראשון שבו התחילה בריאת העולם [לפי שכי"ה באלול אינו יום מוגבל].

באשמורת הבוקר

כ' הטור שנהגו לעמוד באשמורת הבוקר ואומרים סליחות ותחנונים. וכ"כ הר"ן לקום באשמורת. וכ' הב"ח הטעם מדאי' בע"ז (ג:) הקב"ה שט ב"ח עולמות ובג' שעות אחרונות שט בעוה"ז. ולפ"ד הזמן הראוי לסליחות הוא בלילה [בסופו, ולא בבקר]. ומפורש כן ברמב"ם (הל' תשובה פ"ג ה"ד) ונהגו כולם בלילה לקום בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים וכיבושין עד שיאור היום.

הב"ח שם ציין לסי' המוסר פ"ד, ושם כתוב שהוא זמן המסוגל לקבלת התפילה מב' ענינים, הא' שהקב"ה יושב על כסא רחמים, והב' שכוונת הלב מצויה יותר מאשר ביום שהאדם טרוד והגוף שבע או רעב ואין הנפש מיושבת. ועיי' צ"ח ברכות ג.

המג"א (קלא סק"ט) כ' דמחצות חוט של חסד משוך, ועיי' תה"ל"ד שם דמשו"כ מיד אחר חצות אפשר לומר סליחות ונפ"א [ומכאן מקור להקפיד להתחיל הסליחות אחר חצות ולא י"ג מדות בלבד].

השכמה

בהגהות מהר"ן שפירא על הטור כ' שדוקא באשמורה שלישית משום שעיקר ישוב דעת של אדם אחר שישן כל צרכו. אבל יש שכ' להיפך דההשכמה בבקר היא עפ"י יומא כב. דשאני מיגנא ממיקם, כלומר "נוח לו לאדם לנדד שינה מעיניו... מלהיות עומד ממתווה בהשכמה" (רש"י). דמשו"כ ראוי להתגבר כארי ולהשכים.

ויש שדק' מל' הרמב"ם "לקום" דהוא דוקא מהשינה. וכ"מ מ"מ"ש בביאור הגר"א דהמקור הוא מהפס' קומי רוני בלילה. במו"ז (ח"ו קצב בהגהה) הביא מה ששמע מהגר"ז בפס' וישכם אברהם בבקר, דהשכמה היא מתוך שינה דוקא, וזהו שבחו של אברהם שישן במנוחת הנפש ומתוך כך השכים בזריזות. ועיי' תשוה"נ ח"ד קלד.

וכן נראה בעה"ט בפר' נצבים (לו), עה"פ ומל' ה' אלקיך את לבבך ואת לבב, - "ר"ת אלול. לכך נהגו להשכים ולהתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך". ומשמע דמילת הלב היא בהשכמה לתפילה. [ועיי' אפיקי' מים ענין א' מ"ש בדבריו].

וזהו ייחוד הסליחות דימים נוראים שהם באשמורת הבוקר לפני התפילה, משא"כ בשאר תעניות שהם אחרי התפילה. ויש להוסיף דבימי הדין הסליחות הם היציאה לקראת המלך כדאי במדרש שהביא הטור שבני המדינה יוצאים לקראת המלך ואומרים אין בידינו ליתן לך, עיי"ש. [וכלשון הלבוש "מקדימים פני ה' יתברך לעמוד בבקר באשמורת ביום א' שלפני ר"ה"].

יחיד באמירת סליחות

הרב מנחם וינמר

בטור ס' תקס"ה בסופו כתב וז"ל כתב רב נתן שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י"ג מידות (שואל הטור) ואיני יודע מה חשש יש בדבר שהרי אינו אלא כקורא בתורה שהרי לא אמרו חכמים אלא כל דבר שבקדושה כגון קדיש וקדושה וברכו. ויש להבין איך הבין הטור את דברי רב נתן כנראה סובר שרב נתן דיבר שגם אם אומר כקורא בתורה אין מנהג ליחיד לומר י"ג מידות ועל זה הקשה שבקורא בתורה אין לזה שם דבר שבקדושה א"כ למה הביא את הרשימה של קדיש וקדושה וכי היה לו לומר דלא חשיב דבר שבקדושה בקורא בתורה אלא ודאי שרב נתן ס"ל דאפילו הקורא בתורה חשיב כדבר שבקדושה כי אפילו הקורא בתורה כוונתו לתחנונים שחשיב דבר שבקדושה ולכן טען הטור שדווקא קדיש וקדושה שאין במהותם שני צורות לכן חשיב תמיד דבר שבקדושה אבל ב"ג מידות שהוא מלשון התורה יש אפשרות לעשות אותו בדרך תחנונים ואפשר לעשות אותו כקורא בתורה אך רב נתן ס"ל דאמנם הוא קורא בתורה אבל כוונתו לדרך תחנונים ולכן אין מנהג ליחיד לומר י"ג מידות לסיכום ניתן לומר דהטור ס"ל דאם אומר כקורא בתורה אין זה דבר שבקדושה אבל באומר דרך תחנונים חשיב דבר שבקדושה אבל רב נתן ס"ל דלא שייך ב"ג מידות כקורא בתורה דאפילו אז כוונתו לתחנונים.

והנה הב"ח הביא את דברי הא"ז שלהי מסכת תענית שאין ליחיד לומר סליחות ולא ויעבור והרמ"א בס' תקס"ה גם הביא את דבריו וביאר הב"ח את דברי הא"ז דס"ל דלא מבעי באומר סליחות עם ויעבור דאסור ומטעם ה"ויעבור" אלא אפילו ויעבור לבד גם אסור ולא תימא דהוי כקורא בתורה מאחר שעיקר כוונתו בקשת תחנונים א"כ יוצא לדבריו הא"ז רק סליחות ללא י"ג מידות כלל מותר לומר אבל סליחות עם ויעבור או אפילו לומר בלי י"ג מידות מותר לומר אך אפשר לומר שהרמ"א הבין את דברי הא"ז על כל הסליחות ומשום דהוי דובר שקרים ולכן לא מבעי הזכרת המילים י"ג מידות אסור כי הוי דובר שקרים אלא אפילו שאר סליחות לא יאמר משום דס"ל דכל כוונת הסליחות זה להגיע לי"ג מידות והרי י"ג מידות אין הוא יכול לומר אבל כמו שאמרנו הכרעת המ"ב דיחיד יכול לומר את הסליחות אך מה שכתב בס' תקפ"א ס"ד ק"ש שאם אין מנין בעת אמירת אשרי יאמר סליחות כוונתו בתנאי שלא יבוא לסליחות שמוזכרים שם הי"ג מידות.

תשובות לגליון המאה ה"ב

יג. נצבים תשס"ח / תשובה / הרב יוסף האס

הרמב"ם בפ"ד מוהל' תשובה ביאר ד' עיקרי התשובה שהם: עזיבת החטא, החרטה, הקבלה לעתיד והויודו. וצ"ב טובא בגדרם דעזיבת החטא עניינה שישיר דעתו מלחטוא עוד, ויגמור בליבו שלא יעשהו עוד, ומה בין זה לקבלה לעתיד שאף הוא מה שמחליט וגומר בדעתו שלא ישוב לזה החטא לעולם. ע"ש משי"כ ליישב

נראה החילוק בין עזיבת החטא לקבלה לעתיד שהעזיבה עניינה לתקן העבירה שעדין בידו בזמן התשובה והקבלה לא לעבור על החטא שוב כגון תשובה בגזילה צריך להשיב הגזול והוא עזיבת החטא וקבלה היינו שלא יגזול שוב.

נחום פרוינד

י"ל דעזיבת החטא הוא שגומר בדעתו שלא לשנות באולתו לעבור העבירה כשיהיה במצב הקודם, והקבלה לעתיד הוא שלא ישוב לזה החטא "לעולם", דהיינו אפי' בניסיון יותר קשה. יוסף דוד ברנר

יד. וילך-שובה תשס"ט / ויודו וכפרת יוה"כ / שעה"צ

ע"י מנ"ח (שכד) דיודו הכה"ג הוא שליחות של כל ישראל, ובכלי חמדה (ויקרא קונ"א או' כה' כ') שהוא מצד שהכה"ג כולל את כל ישראל. [ובס' מאורי המועדים הביא בשם הגר"ז דיוודו הכה"ג על כל ישראל הוא בין מחודש דהרי מצד עיקר הדין צריך שהחטא עצמו יתודה וצריך תשובה]. וצ"ע מנא להו שישראל לא התוודו עם הכה"ג, כמו שב' המאירי בחיבור התשובה (מא"ב פ"ג) שבזמן שהכה"ג מתודה היה מתודה עמו כל מי שלבו נוקפו.

בפסוקים ובש"ס מבואר שיש עוונות שמכפר ויודו הפר, ויש שיוודו השעיר, והרי רק הכ"ג מתודה על "גוף" הפר והשעיר, ולא אחרים, ולכך צ"ל דהוי שליחות וכיוצ"ב. אלא שהיודו של הכ"ג מכפר על השבים, והשבים טעונים ויודו של עצמם בפייהם מתנאי התשובה כדי להחשב שבים, וזש"כ המאירי שגם החוטאים התוודו בפייהם.

יצחק ליסיצין

לפום ריהטא י"ל שיוודו צריך סמיכה, וכיון שרק הכה"ג סומך, רק הוא יכול להתוודות ולקיים מצות ויודו על הקרבן, משא"כ שאר ישראל יכולים רק להתוודות מדין תשובה וזה משכ' המאירי שכולם מתוודים, אבל אין מקימים המצוה המיוחדת של ויודו על הקרבן רק ע"י שליחות הכה"ג.

יחזקאל ונדרולדה

טז. נח תשס"ט / בני נח / הרב חיים משה אורצל

כנביאים מבואר שגוי שייך במצוות תפילה, ע"י מלכים א' (ח, מא-מג) וישעיה (נו, ו), ופלא על הא"מ (או"ח ח"ב כה) שכ' שב"ג לא מחוייב בתפילה [וראיתו שלא נמנתה מצוה זו בסנהדרין נו. בין המצוות שהוא מחוייב בהן. ותמוה שהרי שם נח: מבואר דעשה לא קחשיב]. וביותר תמוה שהרי ב"ג מצווה במצוות שכליות וכדוע לא יתחייב עכ"פ בחלק ההודאות שבתפילה.

י"ל דגם אם גוי שייך בתפילה, אין זה אומר שהוא מחוייב, ומש"כ באג"מ מסנהדרין נ"ו שלא הוזכר במצות, אין כוונתו לז' מצות שנזכרו שם בע"א, אלא לתוספת כגון דינין שבת וכיבוד אב, שהם מצות עשה, ולמה לא מנו בתוספת גם את תפילה, ובעיקר הטענה לחיובם בחלק ההודאה, י"ל דלזה סיג מה שמאמין בלב, ואינו מחוייב לעשות כן בתפילה, אף שאם מברך ברה"מ מקיים מצוה, כמ"ש במד"ר וירא מ"ט ד'.

מרכיז גוטליב

צ"ל דהאגרו"מ כ"כ אליבא דהרמב"ן דמצ' תפילה עיקרה מדברגן שכן דעת רוב הפוסקים ע"י מ"ב סי ק"ו סק"ה ורבנן לא תיקנה לעכו"ם [אולם לפי"ז צ"ב הראיה של האגרו"מ מסנהדרין שם דהא דלא נימנו כיון דאי"ז מצ' מדאורייתא ולהרמב"ם יתכן דמחוייבים כמו שנקט בפשיטות השואל].

ח. י. ויזל

גליון ק"י - ראש השנה

יוקדש להערות והארות ביאורים ועיונים בקצרה (עד 200 מילים),

במטבע תפילות ר"ה ויו"כ וסליחות

בפשט ובדרש במוסר ובמחשבה.

ד"ת יתקבלו [בדיסק או כדוא"ל]

עד יום ראשון כ"ו באלול.

גליון קי"א - סוכות

יוקדש לענייני סוכה וד' מינים, בהלכה ובאגדה

מדור חידו"ת בארובה (700 מילים)

ומדור הערות בקצרה (200 מילים)

ד"ת יתקבלו עד יום ראשון י"א בתשרי.

[בכת"י, עד יום רביעי ז' תשרי]

למען עתיד ילדיך
תכנית "שמח תשמח"
לפרטים: 050-4150605

לע"נ
הרב אבא שאול
בן ר' פלטיאל אייזיק
נלב"ע ד' ניסן תש"ע

9141217

24 שעות ביממה

לקביעת חברותא

דרושים לחברותות

נושא	מקום	שעה	טלפון
דף יומי	פתוח	9:00-1:00	9743395
גמרא	אזור המרכזי	9:00-1:00	9740208
עיון הלכה	בית אבא	9:00-1:00	052-7614024
דף יומי	עדיף ק"ס	9:30-10:30	054-8441237
גמרא	היכל יצחק	11:00-1:00	052-7682743
גמ'	יוצאי חברון	שעתיים	054-8421984
חולין	ישועת דוד	9:00-1:00	052-7692533
פסחים	אור יחזקאל	10:00-1:00	052-7125067
שבת עד הלכה		9:00-1:00	052-7684038
דף יומי	עדיף איזור זכרון משה	8:00-9:00	9744120
עיון קל	כולל יליבו חפץ	9:00-1:00	052-7646263
דף יומי	שעתיים גמיש	9:00-1:00	052-7606415
קנין הלכה		9:00-1:00	9743137
גמ' עיון	פתוח	9:00-1:00	057-3141344
גמ' אפשרות להגיע להלכה	אזור זכרון משה	10:00-1:00	9740225
גמ'	מתתיהו	9:00-1:00	052-7146025
עיון	פתוח	9:00-1:00	050-4171319
גיטין עיון	פתוח	9:00-1:00	054-8469380
פ' האשה נקנית עיון	עדיף משובב נתיבות	4:00-7:00	050-1194919
חולין עמוד ליום	אזור זכרון משה	4:00-7:00	9740105
גיטין פ' ראשון עיון	גמיש	4:00-7:00 חלקי	057-3130351
דף יומי	כולל בית שלום	4:00-7:00	057-3101491
גמ' עדיף נשים נויקין	אזור שד"ח אוה"ח	7:00-10:00	052-7664885
דף יומי		3:30-6:45	052-7692533
גמ'	ברכפלד	9:00-11:00	052-7630461
דף יומי	שעתיים שלוש		052-7674594
דף יומי	אזור היכל יצחק		9741326
גמרא	פתוח	5:00-7:00	050-4166540
גמיש	אזור משובב נתיבות	אחה"צ	9761666
גמרא	ברכפלד	אחה"צ	052-7132758
דף יומי	בית אבא	שעה אחה"צ	052-7614024
חזרה	בית תפילה	12:00-2:00 שעה אחת	9744391
גמ'	גמיש	גמיש	052-6451618
ביק	אזור נאות הפסגה	9:30-12:00	052-7155879
דף יומי	שעתיים שלוש		052-7674594
משה ברורה	אזור ק.ס.מ.	9:00-11:00	9791723
מסכת ברכות דף ליום	פתוח	7:30-9:00	9743576
	עדיף ישיבת מיר	9:00-10:00	050-4171130
קנין הלכה	אזור קצות החושן	9:30-10:30	9297825

בקר

אחה"צ

תר"כ

עשה תרומתך קבע
תורמים לעניי העיר ורואים ישועות

